

Runoilijan elämää etsimässä eli
kirjallisuudentutkija Eila Kivikk'ahon
arkistoaineiston parissa

—

Siru Kainulainen

M

iksi kirjallisuudentutkija laati kirjailijasta elämäkerran? Eikö olisi syytä keskittyä mieluummin kaunokirjalliseen tuotantoon kuin sekalaisen jäämistön tonkimiseen? Kysymykset ovat aiheellisia ja myös hiertäviä, sillä biografismin peikko tuntuu yhä vaanivan ainakin kielitietoisesti fokuusoituneita tutkijoita. Toisaalta hiljattain on esitetty, että vaikka elämäkerrat ovatkin valitettavasti jääneet kirjallisuudentutkimuksessa lapsipuolen asemaan, niillä voisi olla annettavaa varsinkin erityisyksilöiden ja poikkeustapausten osalta (Kallionsivu 2021, 69). Lukeva yleisö on joka tapauksessa ottanut innokkaasti vastaan kirjailijoiden elämää käsittelevät teokset, joita tutkijat ovat julkaisseet klassikkorunoilijoita unohtamatta. Viime vuosina kirjallisuudentutkijat Leena Kirstinistä Minna Maijalaan ja Agneta Rahikaiseen sekä Panu Rajalaan ja Pekka Tarkkaan ovat laatineet elämäkerrat Kirsi Kunnaksesta, Katri Valasta ja Edith Södergranista sekä Yrjö Jylhästä, J.L. Runebergistä ja Aila Meriluodosta samoin kuin Pentti Saarikoskesta ja Aaro Hellaakoskesta.

Lähtökohtani vuonna 2021 ilmestyneelle biografialle *Sillä kirjoittamasta en lakkaa. Eila Kivikk'ahon runoilijanelämä* (= SKEL) eivät perustaneet niinkään poikkeukselliseen tai erityiseen yksilöön vaan ennen muuta hänen runouteensa. Alun alkaen ja jo väitöskirjan kirjoittamisen vaiheissa itseäni alkoi kiinnostaa hienoinen ristiriita, joka Sortavalassa 1921 syntyneen ja Helsingissä 2004 kuolleen Kivikk'ahon runoilijaprofiiliin sisältyy. Häntä voi hyvin pitää yhtenä sotienjälkeisen suomenkielisen modernismin kantarunoilijoista *Niityltä pois*-kokoelman (1952) ansiosta, mutta vuosien varrella vastaanotossa on vaihtelevin painotuksin muistutettu juurista luovutetussa Karjalassa ja sen vaikutuksesta runoihin (Kainulainen 2011). Modernismiin ei kuitenkaan ole tavattu liittää heimoa tunnustavia attribuutteja, päinvastoin, eikä Kivikk'ahon runoissa toisaalta harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta viitata Karjalaan.

Käytännön sysäys elämäkertaprosessilleni tuli yllätyksenä. Talvella 2015 sain Eila Kivikk'ahon tyttäreltä Tarleena Sammalkorvelta viestin, jossa väitöskirjaani tutustunut, Yleisradion pitkäaikainen kulttuuritoimittaja kyseli kiinnostustani laatia elämäkerta runoilijasta yhteistuumin hänen kanssaan. Tarleenalla oli energisiä suunnitelmia kirjan suhteen aina ulkoasua ja kuvitusta myöten. Kiiltokuvaa hän ei äidistään halunnut luoda vaan toi jo varhain ilmi, että Kivikk'aholla oli vaikeat vuotensa. Kustantajiakin Tarleena ehti hätyyttellä. Minun tehtäväkseni tuli perehtyä runoilijan kirjeisiin, joita perikunta oli lahjoittanut Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle. Tarleenan menehdyttyä vaikeaan sairauteen vuonna 2016 etsiskelin muita yhteistyökumppaneita sellaisia kuitenkin löytämättä.

Hiljalleen vakuutin itseni siitä, että voisin ominkin nokkini saattaa elämäkerran ilmoille. Ja koska näin oli asian laita, saisin panna riittävää painoa arvostamilleni runoilijoille. Siksi lopulta päädyin siihen, että kyse on runoilijan elämäkerrasta, jonka halusin näkyville kirjan alaotsikkoon. Runoilijuudesta tuli kaikkiaan se punainen lanka, jonka johtamana valikoin laajasta kirjeaineistosta sen, minkä

katsoin olennaiseksi kirjani kannalta. Paljon oli siis jätettävä pois, kuten vaikkapa Kivikk'ahon seikkaperäinen kiinnostus sukunsa tutkimiseen.

Kirjaprosessini onneksi Kivikk'ahon toinen tytär, Annu Sammalkorpi, astui isosiskon sijaan sparraajakseni ja tarjosi muun muassa mahdollisuuden yöpyä ja työskennellä Kivikk'ahon omassa huoneessa. Tytärten panos ja tuki olivat korvaamattomia. He veivät minut miltei kirjaimellisesti kädestä pitäen äitinsä kirjeaineiston ulottuville, ja ymmärsin sen sekä luottamuksenosoituksena että lupana saada perehtyä Kivikk'ahon elämään.

Kirjeiden makuun päästyäni kävin aika ajoin lukemassa niitä muun työn ohella. Arkistoon lähdin aina innokkaan jännittyneenä. Siellä koin pääseväni jonkin sellaisen äärelle, johon halusin uppoutua, joka tuntui ainutkertaiselta ja josta halusin päästä selville. Sanalla sanoen olin affektien vallassa, ja se tuntui poikkeavan kokemuksista Kivikk'ahon runojen parissa, joiden vaikutus luku-kokemuksessa toteutuu pikemminkin hitaasti ja vähittäin. Myöhemmin tosin huomasin, että rytmin lumo, joka runoissa veti puoleensa, oli sukua kirjeiden dramaattisille sävyille ja vimmaisille juoksutuksille.

Istuin Kirjallisuusarkistossa tuntikaupalla yhteen menoon, usein päiväkausia, aina hieman toisessa todellisuudessa: kerran eläneen ihmisen henkilökohtaisten ja usein traagisten dokumenttien sinne viemänä. En kiellä yhtään, ettenkö olisi kokenut olevani hyvin lähellä tuota toista ihmistä, runoilija Eila Kivikk'ahoa, jota – tytärten kanssa käytyjen keskustelujen yllyttämänä ja varsin intiimejä kirjeitä luettuani – aloin kutsua Eilaksi, tapa jonka tuolloin omaksuin ja sittemmin siirsin elämäkertaan.

Ensimmäisiä huomioitani Eilan arkistoaineiston äärellä oli kirjeliuskosten valtava määrä. Aikaan ennen puhelimien yleistymistä kirjeenvaihto oli tapa pitää yhteyttä sukulaisiin ja ystäviin, ja Eila oli ahkera kirjoittaja. Fyysisesti-kin luku-urakka oli iso. Toisekseen suurin osa kirjeistä oli kirjoitettu käsin, ja runoilijan käsiala muuttui vuosien varrella yhä tiheimmäksi, pienemmäksi ja hidaslukuisemmaksi. Sen lukeminen kysyi hermoja ja malttia. Kolmanneksen hiotun ja viimeistellyn runon mestari ei kirjeissäänkään perustanut nopeudelle vaan joistakin kirjeistä oli jopa useita luonnoksia. Lisäksi jotkin kirjeet saattoivat hyvin olla vain luonnoksia, joita ei milloinkaan lähetetty. Tein kuitenkin sen päätöksen, että pidän kaikkia tekstejä samanarvoisina dokumentteina Eilan elämästä. Neljänneksen havaitsin, että kirjeiden sävy vaihteli sen mukaan, kenelle ne oli kirjoitettu. Esimerkiksi äidille kirjoitetut kirjeet koostuivat lähinnä arjen asioista ja pyrkivät myönteisiin lopputulemiin. Eila kirjoitti myös henkilöille, joita hän ei entuudestaan tuntenut, ja mitä etäämpänä vastaanottaja oli kirjoittajasta, sitä jyrkempiä kannanottoja niihin sisältyi. Toisaalta läheisimmät saivat emotionaalisia ryöppyjä, joihin ei fyysisessä kontaktissa ehkä ollut tilaisuuksia.

Huomasin vähitellen, että Eilassa oli monia puolia, mikä teki arkistotutkimuksesta mielekästä ja motivoi kirjoitustyötäni. Ristiriitojen täyttämä elämä, tunteiden vuoristorata ja inhimillisen elämän arkisetkin kamppailut tai ilonaiheet teki-vät Eilasta ihmisen, joka ei taivu yksikulotteiseksi tarinaksi sankarirunoilijasta tai olosuhteiden uhrista, ei vääriinymmärretystä nerosta tai urheasta tiennäyttäjistä.

Eniten hämmensi kirjeiden kohtisuora ote. Eila Kivikk'aho, joka runoissaan varasi rytmeihin ja suoraan sanomattomaan – rivien väleihin – ei kirjeissään kätkenyt kärkeviä ilmaisuja eikä piilotellut vaikeita tuntojaan.

Erot

Vaikka tunsin Eilan kirjeitä lukiessani olevan häntä lähellä, tein samaan aikaan jatkuvasti havaintoja, jotka todistivat, että kyse on illuusiosta ja kohdehenkilöni eli tyystin toisenlaista aikaa. Talvisodan loppumetreillä Sortavalassa 19-vuotias runoilijanalku – Eila oli jo saanut runonsa julki *Karjalan Viikkoliitteessä* – kirjoitti ystävälleen Alli Järviselle Helsinkiin seuraavasti:

Ihmeellisiä muuten nuo sankarikuolemaviestit! Ne tuovat surua, kuten kuolinsanoma ainakin, mutta millaisen surun. Jos sisar olisi rauhan aikana menettänyt veljistään läheisimmän, olisi osanottoni katkeran ristiriitaista, tarkoituksettomalta tuntuva kuolema tuntuisi liian repivältä. Nyt on toisin, paljon kauniimmin.

Sankarivainaja, joka on kaatunut puolustaessaan kaikkea pyhää ja kallista ei ole elänyt turhaan eikä kuollut tyhjän vuoksi. Sota repii ja raastaa paljon, mutta sovituksiksi se asettaa tapahtumista repivimmän, kuoleman, uuteen valoon. (SKEL, 22.)

Yksilö elää aikaansa ja sisäistää siinä liikkuvia ideologioita; sodan propagoima uhriutumisen pyhittäminen kuuluu niihin. Jotenkin oli yritettävä ymmärtää, mitä ympärillä tapahtui. Eilalle se tarkoitti, että kotipaikka tuhottiin, koulutoverit marssivat rintamalle, jotkut menettivät henkensä ja edessä häämötti pakkomuutto toiselle puolen Suomea aivan vieraisiin oloihin. Paljon korvaamaton meni rikki.

Myöhemmin Eila muutti Helsinkiin mutta asusteli kihlauskeväänään 1948 äitinsä luona Porissa työskennellen lastentarhassa. Tuleva aviopari seurusteli kiihkeästi kirjeitse. Muutamankin kerran Eila epäili soveltuvuuttaan vaimoksi:

Muistatko takkisi vuoria, joka yhä on ompelematta. Niin käy aina, kun minä tarkoitan tehdä jotain todellista.

Sanohan, mitä teet tällaisella vaimolla! Et mitään. Sellaisella ei kukaan tee mitään. Olet aivan liian hyvä yksilö tuhoamaan elämäsi niin saamattoman mieliharmin takia kuin minä olen. Oikkuja, puuskia, ei järkeä koskaan. Sinä luulet minut tuntevasi ja tietäväsi. Ehkä niin, mutta sinä et käsitä minun mahdottomuuteni laajuutta. Sinä luulet, että erikoisuuteni ja omituisuuteni ovat vain viehättävä keidas erämaassa. Se on juuri päinvastoin! Tulet huomaamaan, että elämän arkisuus on oikeastaan hyvä hedelmällinen viihtyisä keidas, jota minun hyödytön haihatteluni saartaa ylt'ympäri. (SKEL, 106.)

Kirjojen ja kirjoitustensa parissa kotiaskareitten sijaan jo pieneä viihtynyt Eila oli kihlaukseen mennessä julkaissut kaksi runoteosta, joita johtavat kriitikot olivat kiitelleet. Edelleen hän kuitenkin katsoi ”erikoisuutensa” ja ”omitusuutensa” hyödyttömäksi haihatteluksi; verrokkina olivat käsityöläisvanhemmat, joilta monet käden taidot sujuivat kuin tanssi. Lisäksi Eilan ymmärryksessä vaimon velvollisuuksiin kuului paitsi vaatehuolto, myös kaikki muut kotityöt huolimatta siitä, että molemmat puoliset kävivät ansiotyössä.

Kaiken kukkuraksi Eila oli kunnianhimoinen aihetta katsomatta, mikä koski niin runokäsikirjoituksia kuin terveellistä ja taloudellista kotiruokaa. Pian avio-
liiton solmimisen jälkeen hän purkautui äidilleen arkisen iltapäivän vaiheista:

Jos esimerkiksi pääsen työstä klo 15 ja teen hiukan ostoksia (ostin tulomat-
kalla lihaa ja vihanneksia ja kotiin tultuani käyn maitokaupassa) pääsen
alkamaan ruoanlaiton klo 16 (klo 4). Puoli tuntia menee esim. perunain
keittoon, sillä levyn lämpeneminen vie aikaa sekini.

Kun meillä yhä on vain yksi levy kunnossa, pääsen vasta perunain val-
mistuttua valmistamaan lihaa. Ajan säästämiseksi sen täytyy olla nopeasti
valmistuvaa lajia, jauhelihaa tai makkaraa tai veriohukkaita tai palttua tai
verimakkaraa (kernaimmin veriruokia sillä Risto pitää niistä niiden maun
ja minä niiden halpuuden vuoksi).

Veriruokien kanssa minä aivan välttämättä haluan käristää sipulia,
minusta ne pelkän hillon kanssa eivät olisi ruokaa. Sitten pitäisi kellon olla
17 (=5) ja ruoan valmista, mutta jostain syystä tuo teoria ei ikinä päde vaan
ruoka on pöydässä vasta noin klo 17.30 tai vieläkin myöhemmin.

En käsitä, kumpi on odotettua hitaampi, levy vai minä. Ehkä molemmat.
Ja tavallisesti viivästyttää vielä sekini, etten tyydy lihaan ja perunaan vaan
käristän kaalia tai valmistan pinaattimuhennosta tai raastan porkkanaa.
Porkkanaraasteesta Risto pitää aivan erityisesti. Se on raakaa ja raikasta ja
kauniin väristä ja sopii sitä paitsi veriruokien kanssa yllättävän hyvin. –

Jälkiruokaa en yleensä yritäkään laittaa, vain joskus raparperikiisseliä
t.m.s. Silti pääsen tiskaamaan vasta noin klo 18 tai 18.30 ja kun en halua
tiskata jäähtyneillä vesillä, menee vesien lämmittämiseenkin oma aikansa.
(SKEL, 115–116.)

Täältä toisesta ajasta käsin kirjeen sävy hymyilyttää; Eila tuntuu asettaneen
itselleen suhteettoman ankarat vaatimukset aikataulun tarkasta pitämisestä
ja ateriakokonaisuuden väriharmoniasta. Toisaalta on otettava huomioon, että
nuoripari asui pikkukyösiössä, jossa ei ollut jääkaappia, jonne ei tullut kuumaa
vettä ja jossa keittolevyjäkin oli vain yksi. Täydellinen suoritus, johon Eila pyrki,
tuotti päivästä toiseen toistuessaan paineita vieden aikaa ja voimia. Niitä olisi
tarvittu luku- ja kirjoitushommiin. Tästä hankauksesta muodostui pitkälinen
ongelma, johon ei tahtonut löytyä ratkaisua.

Kirjeitä lukiessani aika pian alkoi hahmottua, että Eila oli vaateliias esteetikko.
Se ilmeni yhtäältä siinä, että hän viimeisteli omia runojaan äärimmäisellä huo-

lella ja piti lopulta julkaisukynnystä ehkä liiankin korkealla. Kotoa saadun perinnön ohjaamana hän suhtautui toisaalta vakavasti varsinkin musiikkiin mutta myös taiteeseen yleensä. Arkkitehtimiehensä kautta tapaamillaan ”yhteiskunnan tukipylväiltä” Eila odotti laajaa sivustystä ja taiteentuntemusta; se olisi hänen mielestään kuulunut asiaan. Lisäksi Eila tiedosti luokkaerot varsin hyvin, kuten käy ilmi tyttökoulunaikaiselle opettajalle osoitetussa kirjeessä alkuvuonna 1952:

Minun olisi helppo kuunnella jotakuta kauppalan työmiehistä, vaikka hän sillä ylistäisikin haitaria tai Malmstenia. Sen ohessa hän kuitenkin olisi oikean, ankaran elämän muovaama, hyvä ja ehta ihminen. Puhun kokemuksesta. Olen tavannut heitä. Olen oman säätyäni parissa mielelläni, tiedän sen edellytykset ja rajoitukset.

Mutta asia muuttuu ihan toiseksi kun tapaan näitä muita; joudun vertaamaan yhteiskunnan pylväitä vaatimattomaan isääni, ja sitä vertailua he eivät yritäkään kestää. Seurustelukulttuurissa ja kielitaidon suhteen he tietysti täyttävät tietyt vaatimukset ja hyvin kernaasti naureskelevat ihmisiä, jotka siinä suhteessa jotain puuttuvat.

Mutta heidän omat tasopyrkimyksensä musiikin (ja muidenkin taiteiden kohdalla) ovat senlaatuista töpötyä, etten jaksa naureskella, voin vain suuttua itsekseni ja valvoa seuraavan yön. (SKEL, 139.)

Itsekseen suuttuminen ja öiden valvominen eivät lopulta tienneet hyvää. Pikku-lapsivuosien sekä monenlaisten tapahtumien ja niistä seuranneiden paineiden seurauksena Eila päätti lakata julkaisemasta runojaan. Harvinaisessa muistikirjamerkinnässä – hän harrasti lyhyitä kalenterimerkintöjä ja niiden sijaan pitkiä kirjeitä – keski-ikään ehtinyt, kolmen lapsen äiti ja menestyksestä suomentajatyötään aloitteleva Eila kuitenkin toteaa yksiselitteisesti vuonna 1960 seuraavaa:

Sillä kirjoittamastahan en lakkaa.

[--] olen tosin, milloin selvemmin, milloin peitetymmin, sanonut etten enää julkaise. Mutta se ei merkitse, että jättäisin kirjoittamisen. Aiheet vain eivät enää voi kiinnostaa muita kuin minua (nykyisin jopa tankojeni aiheena on terrori, vaino, vääryyden kärsiminen).

Mutta milloin aikaa on, silloin tietenkin kirjoitan. (SKEL, 156.)

Ja niinhän siinä kävi, ettei Eila koskaan lakannut kirjoittamasta, kuolinvuoteelleenkin hän vielä pyysi kynää ja paperia laatiakseen viestin läheisilleen. Fokusoin tähän runoilijanelämän puoleen ja nostin seikan lopulta myös kirjan yläotsikkoon.

Mikäli olisinkin kuitenkin juhlinut vain Eilan erityistä ja poikkeuksellista kirjoittajuutta ja ohittanut persoonallisen *sidoksen* aikoihin, joita hän eli, olisin jättänyt jotakin olennaista syrjään. Eilan kirjeistä on luettavissa, että hän oli tavattoman herkkä ja altis sosiaalisille paineille, yhtäältä halukas kommunikoidaan ja toisaalta yksinäisyyteen vetäytyvä ja, kuten todettua, erinomaisen vaateliias pyrinnoissään. Tuohon sidokseen en olisi päässyt käsiksi lukematta

kirjeitä muiltakin kuin kirjoittamista sivuavilta osin, sillä juuri siten pääsin kiinni siihen, millä tavoin tämä yksilö eli Eila Kivikk'aho, syntyjään Lamberg ja avioliiton myötä Sammalkorpi toimi runoilijanakin aikansa rajoissa ja mahdollisuuksien vallitessa. Toisin sanoen hän ei ollut vain poikkeusyksilö tai erityistapaus vaan myös osa poliittisesti, historiallisesti ja runouden kannalta kuohuvia aikoja. Vaikka Kivikk'aho oli runoilijana uutta luova modernisti ja kunnianhimoinen muodonviljelijä, hän joutui naispuolisten ikätoveriensa tavoin sodanjälkeiseen naisansa, jossa vapauksia ei enää annettu kauhalla, kun äitejä tarvittiin suurten ikäluokkien synnyttäjiksi.

Sota-aika oli mahdollistanut uudenlaista toimijuutta naisille ja osaltaan sen, että juuri naisrunoilijat 1940-luvun alussa vapauttivat jälleen rytmejä, Kivikk'ahon ohella näin tekivät Sirkka Selja, Anja Vammelvuo ja Impi Kauppila. Sotien jälkeen tilanne ei ollut enää yhtä suotuisa vaan perinteitä ainakin yritettiin palauttaa kunniaan. Nyt naisten oli vastattava kodin- ja lastenhoidosta samalla kun esimerkiksi kasvatusihanteet yltyivät ja kodin ulkoasullakin alkoi olla aiempaa suurempi merkitys. Urahaaveet oli pantava sivuun, ellei varallisuus sallinut kotiapulaista tai mikäli sosiaaliset verkostot olivat hajallaan. Omat harrasteet – Eilalla professionaalinen ja kunnianhimoinen kirjoittaminen – jäivät usein tehtävälistan häntäpäähän. Eila oli lisäksi perheestä, jossa miesten ja naisten työt oli jyrkästi jaettu erilleen. Sukupuoliperustainen työnjako on ollut vahvasti voimissaan oloissamme.

Sukupuoli vaikutti monin tavoin runoilija Kivikk'ahon elämään ja käsikirjoitti Eilankin mahdollisuuksia ja rajoja. Hänen runoissaan sukupuoli ei kuitenkaan juuri artikuloitu suoraan, kuten ei kirjeissä tavan takaa esiin tuleva koti-ikävä Sortavalaan tai menetetyn Karjalan traumakaan. Modernismi ei suosinut juurien tutkiskelua tai paikantuneita tunteja. Arkistotyön ja etenkin kirjan kirjoittamisen kuluessa jouduin tosissani pohtimaan, osoittavatko Eilan elämä ja Kivikk'ahon runot tyystin eri suuntiin.

Rytmin voima

Eila Kivikk'ahon arkistoaineistossa on kirjeiden lisäksi lehtileikkeitä ja valokuvia, joita valitettavasti ei elämäkertaan voinut sisällyttää kansikuvitusta lukuun ottamatta. Valokuvissa huomiotani kiinnitti se, että kun kustantajan julkaisemat muodolliset kirjailijakuvat näyttivät herkün, vakavan ja eteerisen runoilijasielun, perhealbumi taas todisti tapahtumien keskellä myhäilevästä, myöhemmin usein huivipäisestä toimen naisesta.

Visuaalisen aineiston ohella Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassa on lisäksi yli kymmentuntinen äänite, jossa Aino-Maija Tikkanen haastattelee Kivikk'ahoa. Haastateltu puhuu huolella artikuloiden ja sanojaan harkiten. Pitkien haastattelusessioiden jälkeen tallenteessa kuullaan vielä muutamia lisää, sillä haastateltava on istunnot kuunneltuaan halunnut vielä tarkentaa joitakin kohtia.

Omissa muistikuvissaankin hän oli huomannut editoimisen varaa, mitä voi pitää Kivikk’aholle varsin tyypillisenä, hän kun hioi runojaan pitkään ja versioi myös kirjeitään. Haastattelu on sisällöllisesti monin paikoin tuttu kirjeiden perusteella, mutta Kivikk’ahon heleän ja soinnikkaan äänen kuuleminen oli kiehtova kokemus. Audiotallenteesta kuuluva, suuntiinsa polveileva kertojan ääni teki hänestä entistä fyysisemmäksi, ja siten läheisemmäksi olenoksi – naiseksi, jolla on ääni.

Haastattelussa Kivikk’aho kertoo toivovansa, että hänen ruoissaan olisi tulkinnallista liikkumavaraa, että ne olisivat risteysasemia (ks. SKEL, 248). Näin ajatellen toteutuu jakamisen eetos, joka ei identifioitu yksilöllisiin tarkoituksellisiin merkityksperiiniin. Lukijasta tulee tekstin kanssa vertainen, ja hänelle tarjoutuu tilaa tulkita ja tulla siten osalliseksi runoon. Risteysasema viitanee siihen, että runosta voi tehdä jopa eri suuntiin vetäviä tulkintoja.

Ajatusta tulkintojen moneudesta ja liikkumavarasta tukee se, ettei Kivikk’aho mielellään selitellyt runojaan. Haastattelussaan Tikkanen nosti aiheeksi *Simikallioon* (1942) sisältyvän arvoituksellisen, vapaarytmisen runon, jonka vihjeellinen nimi on ”Viestin tultua”. Mainitusta runosta Eila lausuu lyhyesti ja ytimekkäästi: ”Se on mikä se on”. Haastattelijan pyytäessä tarkennusta hän selittää, että tapahtumiseen sinänsä liittyi rytmi: se kertoo sanoja enemmän kokemuksesta kuolinsanomaa äärellä. (Ks. SKEL, 42–43.) Runo kiertyy surun ympärille impressionistisesti; suru ei antaudu tarkoiksi sanoiksi vaan tuntuu ruumiissa kiertävinä rytmeinä. Tutkija Anna Hollstenin (2020, 73–74) mukaan ”Viestin tultua” -runoa voi lukea itserefleksiivisenä pohdintana tunteiden vaikutuksesta runokieleen tai yhtenä osoituksena aikansa nationalistisesta tunnehallinnosta.

Väitöskirjassani keskityin Kivikk’ahon runojen rytmeihin ja tulkitsin niiden tematiikan tiivistyvän usein sanomisen ongelmaan (Kainulainen 2011). Viimeksi mainittua käsittelee runo ”Syrjäytetyt ovat”, joka ilmestyi kokoelmassa *Parvi* (1961). Runon ensimmäinen säkeistö kuuluu seuraavasti: ”Syrjäytetyt ovat laulajaansa vailla. / Väärinymmärretyt, toisenlaiset, / mykistetyt viittausta vailla.” Yksityisesti ja runoilijana Eila koki ajoittain olevansa marginaalissa ja ”toisenlainen”. Runo ei kuitenkaan ole yksilöeettinen, vaan se puhuu ryhmistä, jotka jäävät kovaäänisempien jalkoihin. Heitä voivat olla köyhät, muualta tulleet, ne jotka eivät saa sanaa suustaan syystä tai toisesta. Runo päättyy hautausmaalle, siellä lepäävät ne, joiden puheajan mahdollisuus on lopullisesti ohi. Valkoiset ristit puhuvat sanatonta kieltään.

Tulkintani mukaan runon teema liikuskelee sanomattomaan sisältyvän painon ympärillä. Sen suhteen on kuvaavaa, että koko runo ensinnäkin hyödyntää maltillisesti rytmikän mahdollisuuksia. Sanastollista ja kieliopillista toistoa hyödyntävän ja kohti trokeista mittaa hakeutuvan ensisäkeistön jälkeen rytmi tiivistyy siten, että loppuosa runoa on yhtä raskaasti vyöryvää virkettä. Sitä tauottavat pilkut sekä säkeet ja säkeistöt, mikä osaltaan keventää ilmaisua mutta toisaalta luo tilaa lisääntyvän painon tunnulle. Toisekseen jo heti alussa mainitaan laulaminen, rytmikäs ilmaisun muoto sekin. Rytmien ja laulun keinoin on kenties ilmaistavissa jotakin sellaista, mihin sanottu ei yllä.

Sanomattomien asioiden paino on usein kollektiivista, ajatellaan nyt viime sotiamme ja 420 000 evakkoa, joiden jälkeläisiä lasketaan tänä päivänä olevan noin miljoona. Monilla on juuret luovutetussa Karjalassa, monilta meni läheinen taisteluissa, jotkut istuivat turvasäilössä, ruoka oli kortilla. Kaikki aikalaiset olivat sodan osallisia vaikkakin eri tavoin. Ja kuten valitettavan hyvin tiedetään, jälleenrakennukseen ei kuulunut sodan traumojen käsittely. Se jäi liian usein yksilöiden ratkaistaviksi, ruumiin ja mielen sisään säilytyiksi möykyiksi. Käsittelemättömyyden kätkeyty painovoima on yksi sotienjälkeisen elämän kohtalokkaista, kollektiivisesti jaetuista kokemuksista, joiden vaikutukset ovat toki vaihdelleet ryhmästä toiseen.

Yksilön sijaan ”Syrjäytetyt ovat” pyrkii ilmaisemaan jotakin yhteistä, joka koskee sukupolvea, ryhmää tai parvea, joka rytmittyy ääneen lausumattomin tavoin. Yksilön sijaan yleiseen pyrkiminen kuuluikin runomodernismin projektiin. Kivikk’ahon runosta on tulkittavissa hento toive, jonka mukaan toisia, hiljaa puhuvia tai vaiennettuja tulisi kuunnella ja heidän ilmaisunsa tunnustaa. Ihan kaikille yhteisen ja yleisen sijaan hän fokusoi marginalisoituihin ryhmiin. Huomionarvoista on, ettei se perustu poissulkemiselle, sillä mykistettyjen ryhmiä voi olla monia, ja niillä voi olla keskenään vastakkaisia tai ristiriitaisia intressejä (SKEL, 171–172). Moneuden rinnakkaisuus sisältyy myös Eilan ideaan tulkintojen liikkumavarasta ja runoista risteysasemina: tulkintoja voi olla monenlaisia. Ne kumpuavat tulkitsijan ryhmästä, taustaoletuksista, lähtökohdista ja tavoitteista, mutta sen lisäksi tulkinta tarjoaa tilaisuuden toimia luovasti ja uutta kuvitellen.

Eilan elämäkäytäntöjä ajatellen parviajattelu ja ryhmittäminen ovat kiinnostavia. Hän ryhmitteli itsensä sotaväsyneeksi runoilijatoveriensa Seljan ja Vammelvuon tavoin vielä vuosikymmeniä rauhantulon jälkeen (SKEL, 162). Toisaalla hän luonnehti itseään seuralliseksi erakoksi (SKEL, 219). Vuosikausien ajan hän pidättäytyi sosiaalisesta kanssakäymisestä kodin ulkopuolella miltei kokonaan, kirjeet ja myöhemmin puhelinkeskustelut olivat hänen tapansa kommunikoida.

Sanalliseen kommunikaatioon Eila liitti jo varhain ymmärryksen siitä, että ilmaisun tavalla kuten rytmillä, painotuksilla, äännteillä ja muulla vaihtelulla voi olla sanotun sisältöä vahvempi merkitys. Ensinnäkin hän pääsi auditiivisten rytmien kanssa tekemisiin jo pienenä, kun äiti luki runoja ääneen lapsilleen ja isä, taitava muusikko, loihti ilmoille moninaisia säveliä jousisoittimillaan. Toisaalta Kivikk’ahon ihaileman Otto Mannisen rytmikäs soinnillisuus on vaikutukseltaan tunnettu, sanamusiikistakin voisi sen kohdalla puhua. Evakkovuosinaan Eila koki lisäksi Porissa, miltä kuulostaa Sortavalan murteesta tyystin poikkeava puheen muoto. Myöhemmin hän ehti surra oman murteensa unohtumista ja samoin sitä, että muut sitä osaavat kuolivat yksi toisensa perään. Eilan kirjeissä vahvat tunnelmat ilmenevät kiihkeinäkin rytmeinä. Kaikessa vaikuttavat myös ajan, olojen ja maailman muutokset.

Jos Kivikk’ahon runojen ja Eilan elämän kytköstä haluaa etsiä, tulkintani mukaan juuri rytmi kaikessa materiaalisuudessaan olisi sellainen. Rytmii nivoitui Eilan elämässä kielenkäyttöön ja kommunikaatioon niin murteissa

kuin kirjeiden kirjoittamisessakin. Lisäksi hän hyödynsi rytmiä runoudessaan merkittäväillä tavoilla. Eila ajatteli rytmin olevan runojen suomennoksessakin kaiken alku ja juuri, sillä ”poljento tuo sanoja”, kuten hän kirjoitti (SKEL, 210).

Runojen poljento, rytmi, on lukijalle jotakin sellaista, jota voi aistia fyysisesti tunnustellen, kuunnellen ja katsellen. Eilan oppeja muokaten tulkinnallinen liikkumavara tarkoittaa tilan antamista tekstin ja lukijan moninaiselle vuoro-vaikutukselle. Paitsi että teksti vaikuttaa lukijaan, myös lukija vaikuttaa siihen, millaisen hahmon ja toimintamuodon monitulkintainen teksti kulloinkin saa. Kyse on lukemisen ja tulkinnan prosesseista.

Tutkija ja tulkinta

Kiinnostavinta runoja tuntevana kirjallisuudentutkijana on elämäkertaprosessin vuosia kestäneiden vaiheiden aikana ollut lukea ja tulkita Eilan kirjeitä tekstianalyttikkona: tunnustella ja pohtia tekstien dynaamisia sävyjä ja rytmejä, hänen itsensä muotoilemina, kulloinkin eletyn ajankohdan todistuksina siitä, miten rakenteet resonoivat yksilössä ja mitä siitä seuraa. Tutkija Maarit Leskelä-Kärki (2017, 9) kirjoittaa, että ”[e]lämäkerta on tapa muistaa ja tapa tutkia elämää”. Yhdyn luonnehdintaan auliisti, sillä laatimani elämäkerta toteuttaa yhtäältä haluani jättää painettuja muistijälkiä Eila Kivikk’ahon runoilijanelämästä sen ehtoineen ja mahdollisuuksineen. Toisaalta olen halunnut muistuttaa hänen vaikuttavasta runotuotannostaan, joka puolestaan nivoutuu runoutemme muutosvaiheisiin.

Arkistotyön kuluessa Eila Kivikk’aho muuttui minulle Eilaksi, joka oli paitsi lyyrikko ja suomentaja, myös sisar, tytär, serkku ja veljentytär, aviovaimo ja äiti, nainen joka rakasti ja vihasi, ihminen herkin tuntoaistein. Elämäkerran valmistuttua läheisyyden tuntu väheni, loittonimme toisistamme, ja hänestä tuli mielessäni jälleen Eila Kivikk’aho, nainen joka eli ja kirjoitti.

Lähteet

SKEL = Kainulainen, Siru 2021. *Sillä kirjoittamasta en lakkaa. Eila Kivikk’ahon runoilijanelämä*. Helsinki: Partuuna.

Hollsten, Anna 2020. ”*Kuin pätsissä mä seisoin.*” *Sankarikuolema ja ristiriitaiset tunteet talvi- ja jatko-sotarunoudessa. Joutsen/Svanen*. Erikoisjulkaisuja 4: *Suomalaiset ahdistukset. Kansallinen omakuva ja kielteiset tunteet*. Toim. Elise Nykänen & Riikka Rossi. Helsingin yliopisto: Suomalainen klassikkokirjasto, Helsingin yliopiston suomalais-ugrilainen ja pohjoismainen osasto, 67–83. DOI: <https://doi.org/10.33347/jses.86813>

Kainulainen, Siru 2011. *Kun sanat eivät riitä. Rythmi, modernismi ja Eila Kivikk’ahon runous*. Turku: Turun yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-4791-1> (16.3.2023)

Kallionsivu, Mikko 2021. Pentti Linkola ja Signilskärin oppi. *Avain – Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti* 18(3). 2021, 66–79. DOI: <https://doi.org/10.30665/av.107670>

Leskelä-Kärki, Maarit 2017. *Toisten elämät. Kirjoituksia elämäkerroista*. Helsinki: Avain.